

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Легещич М.В.,

студент III курсу факультету європейського права та
правознавства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Протягом всього свого існування людство веде війни з різних причин. У XX столітті заборона застосування збройної сили задля владнання міжнародних конфліктів набула універсального й імперативного значення, отримавши статус норми *jus cogens* у міжнародному праві. Формальна заборона силових методів розв'язання міжнародних спорів не стала панацеєю: Однак з моменту закінчення Другої світової війни в світі було зафіксовано більш ніж 100 збройних конфліктів, які великі держави розв'язували з метою відстоювання власних інтересів на чужій території. Збройні конфлікти тривають і в наш час, тому актуальність врегулювання відносин і запобігання використанню негуманних методів ведення збройних конфліктів, а також запобігання негуманного поводження з військовополоненими є беззаперечною.

Міжнародне гуманітарне право являється однією із найстарших галузей міжнародного публічного права, оскільки сягає своїми витокami від звичаїв ведення війни, які існували в Стародавній Греції і Римі. Проте сам термін "міжнародне гуманітарне право" з'явився досить недавно, у другій половині XX ст. В правовій літературі та міжнародних документах і в наш час широко використовують його "попередників": "закони та звичаї ведення війни", "право війни" та "право збройних конфліктів".

Уперше термін "міжнародне гуманітарне право" запропонував відомий швейцарський юрист Ж. Пікте, який набув широкого вжитку в юридичній літературі, а згодом його було використано у назві Дипломатичної конференції "Про підтвердження і розвиток міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів 1974-1977 рр.". У консультативному висновку Міжнародного суду ООН "Про законність погроз чи застосування ядерної зброї" 1996 р. сказано: « система норм, які раніше називалися "законами та звичаями війни", надалі стала йменуватися "міжнародним гуманітарним правом"» [1, ст.178].

Взагалі проблема вибору способів ведення війни виникала перед людством з часів сивої давнини. Кожна воююча сторона намагаласьлюбими методами вивести з строю як найбільше живої сили і техніки свого противника. Під час облог дуже часто використовувались епідемії, забруднювались колодці, з підземель та

тонелів випалювалось повітря. Використовувались новітні види зброї з метою сіння паніки в лавах противника. « Кто напуган - наполовину побит.»- А.В.Суворов[3, ст.53].

Проте в праці Г.Гроція «О праве войны и мира» чітко йшлося про неприпустимість ведення війни негуманними методами, зокрема заборонялося вбивати полонених, вчиняти акти насильства над цивільним населенням[7, ст. 223].

Міжнародне гуманітарне право - система договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, визначають взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби та забезпечують захист жертв збройного конфлікту[1, ст.153].

Воєнні дії між державами ведуться з використанням збройних сил цих держав. У праві збройних конфліктів збройні сили поділяються на дві категорії осіб: ті, що воюють, або комбатанти (від франц. combattant - боєць, воїн), і ті, що не воюють, або некомбатанти.

Комбатанти - це особи, які входять до складу збройних сил воюючої держави, що мають право брати участь у воєнних діях. Правовий статус комбатанта включає:

- 1) право застосовувати військову силу;
- 2) бути об'єктом застосування військової сили аж до фізичного знищення;
- 3) право на поводження з ним як з військовополоненим у разі потрапляння в руки ворога.

Військова сила не застосовується до комбатанта у разі його поранення або потрапляння в полон. Новизною сучасного міжнародного права є зарахування партизан і учасників національно-визвольних рухів до комбатантів. Проте під час ведення збройних конфліктів (Друга Світова війна, війна у В'єтнамі) партизан просто розстрілюють, як злочинців.

У ст. 43 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. надається розгорнуте визначення поняття "збройні сили". При цьому зазначається, що особи, які входять до складу збройних сил воюючої сторони (за винятком тих, що не воюють), є комбатантами, тобто мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

Серед осіб, що беруть участь у збройних конфліктах, також виокремлюють військових розвідників і військових шпигунів, добровольців і найманців, парламентарів.

Під час збройних конфліктів на боці воюючих держав беруть участь добровольці. В ст. VI Гаазької конвенції про права і обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни 1907 р. встановлено, що "відповідальність нейтральної держави не виникає

внаслідок того, що приватні особи окремо переходять кордон, щоб вступити на службу одного з воюючих.

У збройних конфліктах можуть брати участь і найманці. Згідно з п. 2 ст. 47 додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. найманець - це будь-яка особа, спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті, керуючись головним чином бажанням отримати особисту користь, і якій обіцяна стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальна винагорода, що істотно перевищує винагороду, виплачувану комбатантам того самого рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил цієї сторони. Найманець не входить до особового складу збройних сил воюючої сторони. Він не є ні громадянином сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, що постійно проживає на території, контрольованій стороною конфлікту[4].

Особливий правовий статус під час збройних конфліктів мають парламентарі, тобто особи, спеціально уповноважені військовим командуванням воюючої сторони на ведення переговорів з військовим командуванням ворога.

Військовий шпигун - це особа, яка, діючи таємно або під неправдивим приводом, збирає або прагне зібрати відомості в районі дії однієї з воюючих держав з наміром повідомити такі протилежній стороні[4].

Але як показує практика шпигунів і розвідників чекає одна й та ж участь. Тобто їх здебільшого вбивають, але звичайно ж після допиту. Проте в нормальних спецслужбах їх перевербовують. (СРСР цим часто займалось, як і США) .

Зазвичай під час збройних конфліктів найбільш страждає мирне населення. Цьому є кілька пояснень:

1. Мирне населення не спроможне дати відсіч самотужки, тому здебільшого стає жертвою мародерів;
2. Мирне населення має гірше постачання, аніж бойові частини будь-якої армії;
3. Диверсії здебільшого відбуваються в тилу, тобто їх наслідки напряму впливають на життя місцевого населення (наприклад, підриг електричної підстанції більш впливає на цивільних, оскільки на стратегічних чи військових об'єктах встановлюються мобільні трансформатори чи навіть (СРСР) мобільні дизель-генератори [2,ст.84];
4. З метою залякування проводяться акції залякування (застосовується в районі дій партизанських формувань з метою відвернення мирного населення від допомоги і підтримки партизан)[10, ст.95].

Як і всі галузі міжнародного права, міжнародне гуманітарне право, яке застосовується під час збройного конфлікту, містить цілу низку основних принципів, за якими будується система цієї галузі. Саме ці принципи забезпечують певну єдність і системність його норм. У них акумулюється аналіз усіх джерел міжнародного гуманітарного права: законів і звичаїв ведення війни; декларацій, конвенцій, протоколів тощо. Водночас принципи міжнародного гуманітарного права мають відповідати змісту визнаних принципів загального міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співпраці між державами згідно зі Статутом ООН 1970 р., та Заключному акті НБСЄ 1975 р[6].

Ці принципи поділяють на три категорії:

- 1) принципи ведення воєнних дій;
- 2) принципи, що визначають поведіння з особами, які перебувають під владою противника;
- 3) принципи, що стосуються імплементації міжнародного гуманітарного права.

До основних принципів ведення воєнних дій відносять:

- Принцип відмінності між комбатантами і некомбатантами, спрямований на захист цивільного населення та цивільних об'єктів і визначає відмінності між воюючими та невоюючими; держави ніколи не повинні обирати цивільних осіб як об'єкт нападу і, відповідно, ніколи не повинні застосовувати зброю, яка не дає змоги відрізнити цивільні об'єкти від воєнних.

- Заборона на застосування зброї, що завдає надмірних ушкоджень або страждань. Як і попередній принцип, цей підтверджує давно визнане положення звичаєвого міжнародного права, передбачене у Преамбулі до Санкт-Петербурзької декларації 1868 р. і в Гаазькому положенні 1899 р., по-новому сформульоване у Додатковому протоколі I.

Цей принцип не завжди дотримується. В ході збройних конфліктів в Афганістані та в Чечні проти військ використовувались протипіхотні міни-лягушки, принцип дії яких заснований на «підплигуванні» міни на півметра-метр і повторного вибуху основного боєзапасу, широко використовують міни-сюрпризи, замасковані під магнітофон чи іграшку.

Ось наведено визначення протипіхотних мін:

«Міни протипіхотні фугасні натискного дії . Призначені для виведення з ладу особового складу супротивника.

Поразка людині завдається за рахунок руйнування нижньої частини ноги (стопи) при вибуху заряду міни в момент наступання ногою на натискну кришку міни. Зазвичай при вибуху міни відривається повністю стопа ноги, якої солдатів противника наступив

на міну, і, залежно від відстані, другої ноги від місця вибуху, вона також може бути значно ушкоджена або не одержати ушкодження зовсім.

Крім того, ударна хвиля досить великого заряду ВР позбавляє людини свідомості, висока температура підірваних газів може заподіяти значні опіки нижнім кінцівкам. Смерть може наступити від болювого шоку, втрати крові при несвоєчасному наданні першої допомоги»[11, ст.75]

Вперше принцип, який забороняв використання розривних куль та шрапнелних фугасів було закріплено в Санкт-Петербурзькій декларації 1868 року [5].

- Принцип захисту жертв війни, що міститься в застереженні Мартенса, де сказано, що "населення та воюючі сторони перебувають під захистом принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, встановлених між цивілізованими націями, законів людяності та вимог суспільної свідомості...".

Даний принцип також не дотримується. В збройних конфліктах в Афганістані, Чечні, Іраці, солдатам часто відрізають голови. В роки Другої Світової війни військовополонених РСЧА вбивали і піддавали тортурам. Під час операції «Буря в пустелі» над іракськими військовополоненими проводились моральні та фізичні знущання.

З метою запобігання даних злочинів забороняються і завжди й усюди заборонятимуться дії стосовно перелічених вище осіб:

а) посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема, будь-які види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і мордування;

б) взяття заручників;

в) посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принизливе поводження;

г) засудження і застосування покарання без попереднього судового вироку, винесеного належним чином відповідним судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями

Але як відомо, в військових конфліктах сторонами свідомо чи не спонтанно порушуються правила ведення війни. В наш час досі використовуються кулі з зміщеним центром ваги (куля АК- 74), розривні кулі, протипіхотні міни-лягушки, і т.п.

Список літератури і джерел:

1. Репецький В.М. Міжнародне публічне право.// Електронний ресурс: Українські підручники онлайн. Режим доступу: <http://pidruchniki.ws>;
2. Наставление по организации и ведению гражданской обороны в городском районе (городе) и на промышленном объекте народного хозяйства" (введено в действие Приказом Минобороны СССР от 29.06.1976 N 91)// Воениздайт// 1979 г.// ст.-235//;
3. Суворов А.В. «Наука побеждать» , М:–Воениздат, 1967, ст.-53;
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, // Режим доступу// Електронний ресурс//<http://zakon2.rada.gov.ua/>;
5. Санкт-Петербурзька декларація 1868 року// Режим доступу// <http://www.memo.ru/prawo/hum/spb-1868.htm>;
6. Бирюков П.Н. Международное право: Учебное пособие –М, Юристь , 1999,ст.-356;
7. Гроцій Гуго «О Праве войны и мира» М:Изд-ство юридической литературы,1957 Т2, ст. 599;
8. Оппенгейм Л. Международное право.– М.; Политиздат., 1967
9. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник.– К.: Правова єдність, 2009.
10. : Skorzeny O. Meine Kommandounternehmen: Krieg ohne Fronten. - Wiesbaden-Munchen: Limes-Verlag. ,1975, p-285;
11. Начальная военная подготовка. Учебник.-М.; Воениздат, 1974, ст.-322.

Науковий керівник: Котляр Ольга Іванівна.